OLIY TA'LIM TIZIMIDA CHET TILLARNI O'QITISHNING KUNDUZGI VA MASOFAVIY SHAKLLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Ashurov Zafar

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida chet tillarini o'qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning xorijiy til ta'limi samaradorligini oshirishdagi o'rni, kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyati hamda masofaviy ta'lim platformalarining didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, multimediya vositalari, mobil ilovalar, sun'iy intellekt texnologiyalari, virtual ta'lim muhiti va blended learning modelining metodik xususiyatlari ochib berilgan. Maqolada kunduzgi va masofaviy ta'lim shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari, muammolari va istiqbollari ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, chet tillarini o'qitish metodikasi, masofaviy ta'lim, kunduzgi ta'lim, blended learning, kommunikativ kompetensiya, multimedia, virtual ta'lim muhiti, mobil ta'lim, sun'iy intellekt, elektron platformalar, interaktiv metodlar.

Globallashuv jarayonining jadallashuvi va xalqaro integratsiyaning kengayishi zamonaviy oliy ta'lim tizimida chet tillarini o'qitish metodikasini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi. XXI asrda xorijiy tillarni bilish nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki professional faoliyatning ham muhim talabi sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli oliy ta'lim tizimida chet tillarini o'qitish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi ta'limning mazmuni, shakli va metodlarini tubdan o'zgartirib, zamonaviy pedagogik paradigma shakllanishiga olib keldi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish o'quv jarayonini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, chet tillarini o'qitishda multimedia vositalari, elektron platformalar, mobil ilovalar, virtual kommunikatsiya tizimlari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Galskova va Gezning ta'kidlashicha, zamonaviy xorijiy til ta'limining asosiy maqsadi kommunikativ faoliyatni shakllantirish bo'lib, bunda elektron vositalar tabiiy til muhitini yaratishga xizmat qiladi (Galskova N.D., Gez N.I. "Teoriya obucheniya inostrannym yazykam", Moskva: Akademiya, 2006, 81-bet).

Pedagogik tadqiqotlarda axborot texnologiyalarining metodologik asoslari konstruktivistik va kommunikativ yondashuvlarga tayanadi. Konstruktivistik nazariyaga ko'ra, talaba bilimni tayyor holda emas, balki faoliyat jarayonida mustaqil ravishda shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, elektron platformalar va interaktiv resurslar o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Vygotskiy ta'limning ijtimoiy xarakterini asoslab, bilim muloqot va hamkorlik asosida shakllanishini qayd etgan (Vygotskiy L.S. "Myshlenie i rech", Moskva: Labirint, 1999, 120-bet). Masofaviy platformalar orqali tashkil etiladigan videokonferensiyalar va virtual seminarlar aynan shu ijtimoiy muloqot muhitini yaratadi.

Kunduzgi ta'lim shaklida axborot texnologiyalaridan foydalanish auditoriya mashg'ulotlarini interaktiv tashkil etish imkonini beradi. Multimedia taqdimotlari, interaktiv

doskalar, elektron lug‘atlar va videodarslar til o‘rganish jarayonida eshitish, ko‘rish va muloqot ko‘nikmalarini bir vaqtning o‘zida rivojlantirishga xizmat qiladi. Mayer multimedia ta’lim nazariyasida inson miyasi vizual va audial axborotni parallel ravishda qabul qilishi natijasida bilim samaraliroq o‘zlashtirilishini ta’kidlaydi (Mayer R. “Multimedia Learning”, Cambridge University Press, 2009, 63-bet).

Chet tillarini o‘qitishda autentik materiallardan foydalanish ham muhim metodik ahamiyatga ega. Videoroliklar, podkastlar, xorijiy ommaviy axborot vositalari materiallari va internet resurslari talabalarni real til muhiti bilan tanishtiradi. Harmerning fikricha, autentik materiallar talabaning motivatsiyasini oshirib, tabiiy kommunikativ vaziyatni yuzaga keltiradi (Harmer J. “The Practice of English Language Teaching”, Pearson Education, 2007, 75-bet). Shu sababli zamonaviy chet tili darslarida autentik elektron resurslardan keng foydalanilmoqda.

Masofaviy ta’lim shakli esa to‘liq axborot texnologiyalariga asoslangan o‘qitish modelidir. Moodle, Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams kabi platformalar o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida sinxron hamda asinxron muloqotni ta’minlaydi. Batesning fikricha, raqamli ta’lim samaradorligi texnologik vositalarning pedagogik maqsadlar bilan integratsiyasiga bog‘liqdir (Bates T. “Teaching in a Digital Age”, Vancouver: BCcampus, 2015, 147-bet). Masofaviy ta’lim talabalarga vaqt va makondan mustaqil ravishda bilim olish imkoniyatini yaratadi.

Masofaviy ta’limda interaktiv metodlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Virtual debatlar, forumlar, loyiha ishlari va guruhli topshiriqlar talabalarning kommunikativ faolligini oshiradi. Passov kommunikativ metodning asosiy mohiyati tilni faol muloqot vositasi sifatida qo‘llashdan iborat ekanligini qayd etadi (Passov E.I. “Kommunikativniy metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu”, Moskva: Prosveshchenie, 1991, 58-bet). Shu bois masofaviy ta’limda talabalarni virtual kommunikatsiyaga jalb etish muhim metodik vazifa hisoblanadi.

Axborot texnologiyalarining yana bir muhim afzalligi individual ta’lim trayektoriyasini yaratish imkoniyatidir. Adaptiv ta’lim tizimlari talabaning bilim darajasini avtomatik tahlil qilib, unga mos topshiriqlarni tavsiya etadi. Azimov va Shchukin metodikada individuallashtirish tamoyilining ahamiyatini ta’kidlab, texnologik vositalar ushbu tamoyilni samarali amalga oshirishini qayd etadilar (Azimov E.G., Shchukin A.N. “Noviy slovar metodicheskix terminov i ponyatiy”, Moskva: IKAR, 2009, 147-bet).

Mobil texnologiyalar chet tillarini o‘qitishda mustaqil ta’lim vositasi sifatida keng qo‘llanmoqda. Mobil ilovalar orqali talaba istalgan joyda va vaqtda xorijiy tilni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Duolingo, Quizlet, Memrise va Busuu kabi ilovalar lug‘at boyligini oshirish, grammatika va talaffuzni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Stockwellning tadqiqotlariga ko‘ra, mobil ta’lim talabalarning o‘quv motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi (Stockwell G. “Mobile Assisted Language Learning”, Cambridge University Press, 2013, 69-bet).

Chet tillarini o‘qitishda blended learning modeli ham keng tarqalmoqda. Ushbu model an’anaviy auditoriya mashg‘ulotlarini onlayn ta’lim bilan uyg‘unlashtirishga asoslanadi. Graham blended learningning asosiy afzalligi sifatida moslashuvchanlik va individual yondashuvni ko‘rsatadi (Graham C. “Blended Learning Systems”, San Francisco: Pfeiffer, 2006, 44-bet). Bunday yondashuv talabaga auditoriyada kommunikativ faoliyatni amalga oshirish, mustaqil ravishda esa elektron resurslar yordamida bilimini mustahkamlash imkonini beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ham xorijiy til ta’limida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Nutqni avtomatik aniqlash tizimlari talaffuzni tahlil qilib, talabaning fonetik xatolarini ko‘rsatadi. Virtual chatbotlar esa talabalar bilan interaktiv suhbat olib borib, muloqot ko‘nikmasini

rivojlantiradi. Sun'iy intellekt asosidagi platformalar individual o'quv tavsiyalarini shakllantirish orqali ta'lim samaradorligini oshiradi.

Virtual reallik texnologiyasi ham zamonaviy chet tili metodikasining istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Virtual ekskursiyalar, simulyatsion suhbatlar va sun'iy til muhiti talabalarni real kommunikativ vaziyatlarga yaqinlashtiradi. Tadqiqotlar virtual reallik texnologiyasining emotsional faollikni oshirishi va bilimni uzoq muddatli xotirada saqlashga yordam berishini ko'rsatmoqda.

O'qituvchining raqamli kompetensiyasi axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning asosiy shartlaridan biridir. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan "ICT Competency Framework for Teachers" dasturida pedagoglarning raqamli savodxonligi zamonaviy ta'lim sifatini belgilovchi muhim omil sifatida qayd etiladi (UNESCO ICT Competency Framework for Teachers, Paris, 2018, 29-bet). O'qituvchi elektron platformalar bilan ishlash, onlayn baholash tizimlarini tashkil etish va virtual muloqotni boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Masofaviy ta'limning muhim muammolaridan biri talabalar motivatsiyasining pasayishi hisoblanadi. Deci va Ryan o'z-o'zini motivatsiyalash nazariyasida shaxsning ichki motivatsiyasi mustaqillik va faol ishtirok orqali shakllanishini ta'kidlaydi (Deci E., Ryan R. "Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior", New York: Plenum, 1985, 61-bet). Shu sababli masofaviy ta'limda gamifikatsiya elementlari, rag'batlantirish tizimlari va interaktiv metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Gamifikatsiya texnologiyasi o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali talabaning qiziqishini oshiradi. Reyting tizimlari, virtual mukofotlar, bosqichli topshiriqlar va interaktiv o'yinlar talabalarni faol ta'limga jalb etadi. Ayniqsa, xorijiy tillarni o'qitishda o'yin metodlari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanishda akademik halollik masalasi ham muhim o'rin tutadi. Onlayn ta'lim sharoitida plagiat va tayyor materiallardan noqonuniy foydalanish holatlari kuzatilishi mumkin. Shu bois antiplagiat tizimlari, loyiha asosidagi topshiriqlar va kreativ baholash metodlaridan foydalanish zarur.

Elektron portfoliolar ham masofaviy ta'limda samarali baholash vositasi hisoblanadi. Ular talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish, refleksiya qilish va individual natijalarni tahlil etish imkonini beradi. Elektron portfolio talabaning mustaqil ishlari, loyihalari va til kompetensiyasini kompleks baholashga xizmat qiladi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida ta'lim tizimini raqamlashtirish, elektron platformalarni joriy etish va masofaviy ta'limni rivojlantirish bo'yicha muhim vazifalar belgilangan. Oliy ta'lim muassasalarida LMS platformalari, elektron kutubxonalar va onlayn ta'lim resurslari joriy etilmoqda.

Biroq ayrim muammolar ham mavjud. Texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, internet tezligining pastligi hamda ayrim pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, masofaviy ta'limda ijtimoiy muloqotning kamayishi va psixologik izolyatsiya holatlari ham kuzatiladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning AKT kompetensiyasini oshirish, zamonaviy elektron resurslar yaratish va metodik qo'llanmalarni takomillashtirish zarur.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim tizimida chet tillarini o‘qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylandi. Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonini interaktiv, moslashuvchan va samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Ularning metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llanilishi talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, mustaqil ta’limini tashkil etish va xalqaro standartlarga mos mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий. – Москва: ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver: BCcampus, 2015. – 528 p.
3. Deci E., Ryan R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum, 1985. – 371 p.
4. Галскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. – Москва: Академия, 2006. – 336 с.
5. Graham C. Blended Learning Systems. – San Francisco: Pfeiffer, 2006. – 320 p.
6. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – Pearson Education, 2007. – 448 p.
7. Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2009. – 304 p.
8. Пассов Э.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Москва: Просвещение, 1991. – 223 с.
9. Stockwell G. Mobile Assisted Language Learning. – Cambridge University Press, 2013. – 201 p.
10. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2018. – 64 p.
11. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999. – 352 с.